

**ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АВТОРСЬКИХ ТЕРМІНІВ
ФРАНЦУЗЬКОГО СОЦІОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ**

У статті представлено результати порівняльно-зіставного, семантичного, дискурсивного та перекладацького опису авторських новоутворень французької та української мов, які формують термінологію соціологічного дискурсу.

Ключові слова: термін, авторський термін, термінологія, французький соціологічний дискурс, переклад.

The paper presents results of comparative-comparable, semantic, discourse, and translation descriptions of copyright new formations of the French and Ukrainian languages, which form the terminology of sociological discourse.

Key words: term, author's term, terminology, French sociological discourse, translation.

Постановка проблеми. Сучасний світ неможливо уявити без стрімкого розвитку науки й техніки, постійного зростання обсягу наукової інформації. У контексті глобалізації світового співтовариства особливої актуальності набуває вивчення наукової комунікації, предметно-знаковим носієм якої є й науковий соціологічний дискурс.

Соціологія – це наука про суспільство, про закони розвитку і функціонування соціальних спільнот і соціальних процесів, про соціальні відносини між цими спільнотами і соціальні механізми як самодостатні засоби регулювання соціальних відносин [15].

Соціологія є важливим соціокультурним феноменом, який стрімко розвивається в усьому світі, відбиваючи зміни у суспільстві. Термінологія соціологічного дискурсу репрезентує соціологічні знання у термінологічних одиницях французької та української мов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Предметом численних лінгвістичних наукових досліджень був англomовний науковий дискурс, найбільш вагомими з яких висвітлювали проблеми мови науки [1], етикету наукової прози [8], авторизації англomовного наукового лінгвістичного дискурсу [6], жанрової стратифікації наукового дискурсу [11], інтертекстуальності в науковому дискурсі [14], особливостей риторики, стилістики та жанрової організації англomовного наукового письма [18].

Інституційний дискурс як макропоняття по відношенню до наукового дискурсу є більш дослідженим, особливо у французькій лінгвістиці (див., наприклад, праці Д. Менгено [23]).

Окремі розвідки, присвячені дослідженню соціологічного дискурсу, робляться вченими-соціологами [4; 10; 13].

У зарубіжній романістиці та перекладознавстві термінологія соціології була предметом лінгвістичного дослідження лише в окремих роботах, присвячених лінгвокультурним та функціональним основам формування термінології соціології на матеріалі англійської та російської мов [2], а також проблемам їх перекладу з англійської на російську [2; 3; 7] та з російської на французьку [20].

Актуальність теми зумовлена загальною спрямованістю сучасної лінгвістики й перекладознавства на розгляд мовних феноменів у перспективі синтезу їхніх дискурсивних характеристик та перекладацьких параметрів. Крім того, до теперішнього часу практично не проводився перекладацький та дискурсивний аналіз термінології соціології; відсутні фундаментальні дослідження з опису термінологічного апарату галузі як у французькій, так і в українській мовах; внаслідок складності об'єкта відсутнє чітке визначення понять "термінологія соціології", "термінологія соціологічного дискурсу" і

"соціологічний дискурс", що ускладнює процес упорядкування терміносистеми даної предметної області.

Назріла необхідність опису процесу формування понять соціології, аналізу семантики і структури термінів соціології французької та української мов, виявлення закономірностей у словниковому складі досліджуваних мов, визначення традиційних і нових характеристик дискурсивного аналізу термінології соціології, а також опису специфіки перекладу термінів соціології.

Незважаючи на значну кількість праць у вітчизняній і зарубіжній лінгвістиці, присвячених вивченню окремих тематичних груп, термінологія соціології на сьогоднішній день недостатньо вивчена й описана в нечисленних наукових джерелах, довідниках, словниках і т.ін.

Мета статті – виявити та проаналізувати особливості перекладу авторської термінології французького соціологічного дискурсу українською мовою.

Об'єктом нашого дослідження є термінологія французького соціологічного дискурсу, утворена науковцями-соціологами. Це – термінологічні одиниці, які номінують поняття соціології та функціонують у спеціальних текстах. **Предметом** дослідження виступають особливості та проблеми перекладу цих одиниць українською мовою.

Семантичне термінотворення є дуже поширеним для французької соціологічної термінології. Часто термінами соціології стають слова загального вжитку (як то *champ*, m – поле; *espace*, m – простір (у П. Бурдьє), метафори (часто залученням з іншої науки, наприклад *capital*, m (з економіки) *social* – *соціальний капітал*) чи метонімії (*cols bleus et blancs*, m, pl – *блакитні та білі комірці*). Як показав аналіз перекладів таких термінів, здебільшого вони перекладаються або українським відповідником, або калькуванням. Одну з найскладніших для перекладу груп лексичних та термінологічних елементів французького соціологічного дискурсу становлять **авторські терміни**, які подаються автором у лапках, або виділяються курсивом, пор.:

Le rôle des littératures nationales peut ici être très important. Non pas qu'on y apprenne des mots, mais on y vit " la vraie vie qui est absente " mais qui précisément n'est plus utopique. Je pense que dans la grande peur du livresque, on sous-estime la référence " ontologique " de l'humain au livre que l'on prend pour une source d'information, ou pour un " ustensile " de l'apprendre, pour un *manuel*, alors qu'il est une *modalité* de notre être [12, с. 14].

І тут роль національних літератур може бути дуже важливою. Не для того, щоб пізнавати мову, а для того, щоб у ній жити "реальним життям, якого не існує", але яке не є й утопічним. Я гадаю, що у книжковому страхі недооцінюється "онтологічна" налаштованість людства на книжку, як джерела інформації, або знаряддя для пізнання, чи *підручника*, тобто на те, що є *модальністю* нашого буття [12, с. 15].

Як бачимо з наведеного прикладу, усі авторські виділення збережено перекладачем, окрім метафори "ustensile" – знаряддя, перекладеної її відповідником.

Як правило, факт знаходження слова в лапках, або його виділення курсивом у французькому соціологічному дискурсі може означати, що воно: 1) є неологізмом, авторським новоутворенням; 2) є своєрідною цитатою, запозиченням з чиеїсь іншої термінології або терміносистеми, 3) вжито в іронічному смислі або 4) є метафорою.

Значні труднощі виникають у перекладача при перекладі першої групи – авторських новоутворених термінів, оскільки такі терміни з'являються на папері вперше або ж були вжиті лише в попередніх працях автора. Існує кілька способів перекладу авторських новоутворень. Розглянемо їх докладніше.

1) Використання існуючого українського відповідника, наприклад:

Tout à l'opposé de la connaissance qui est suppression de l'altérité et qui, dans le " savoir absolu " de Hegel, célèbre " l'identité de l'identique et du non-identique ", l'altérité et la

На протилежності пізнанню, що придушує інакшість, і яке в "абсолютному знанні" Гегеля шановує "ідентичність ідентичного й неідентичного", у

dualité ne disparaissent pas dans la relation amoureuse [12, с. 68].

любовних стосунках інакшість і двоїстість не зникають [12, с. 69].

Багато слів поряд із загальнонародними, повсякденними значеннями, або значеннями, які вони мають в інших галузях, отримують більш спеціалізоване значення у соціологічному дискурсі. Такі соціологічні терміни, які дуже часто є саме "авторськими новоутвореннями" – проблема для перекладача, оскільки у своїй якості неоднозначних слів вимагають вибору варіантного відповідника, причому саме того, який не тільки б відповідав контексту, а й ідеям, теоріям автора.

Нагадаймо, що неоднозначні слова мають кілька перекладних відповідників залежно від кількості їхніх значень (лексико-семантичних варіантів), які називають варіантними **відповідниками** [9, с. 279]. Варіантний відповідник передає, як правило, якесь одне значення слова вихідної мови, тобто кожний варіантний відповідник є перекладним еквівалентом якогось одного ЛСВ багатозначного слова. Варіантні відповідники можуть бути зафіксовані в перекладних словниках, і тоді вони називаються словниковими варіантними відповідниками [9, с. 280]. У такому випадку перекладач вирішує завдання вибору одного адекватного в даному контексті варіантного відповідника слова оригінала з кількох, поданих у словнику. Для цього перекладач повинен точно визначити ЛСВ слова (тобто в якому значенні вжито дане слово), після чого підібрати належний варіантний відповідник з тих, що наведені в словнику.

Наочним свідченням подібної проблеми є, наприклад, назва однієї з книг відомого французького соціолога П'єра Бурдьє. Оригінальною її назвою є *Le sens pratique* [19]. Якщо переклад другої її частини – *практичний* – жодних сумнівів не викликає, то перша допускає різночитання. Слово *sens* має такі словникові відповідники: 1) почуття, відчуття; 2) почуття, свідомість, розум; 3) смисл, значення; здоровий розум; 4) напрям [17, с. 346]. Для правильного перекладу терміна, що розглядається, потрібно точно визначити, в якому зі значень він ужитий. Найпоширенішими значеннями французького слова *sens* є *сєнс* і *почуття* (в значенні як духовного, так і фізичного почуття). Переклад цього слова в будь-якому з цих двох значень, як справедливо зазначають перекладачі О. Йосипенко та С. Йосипенко, отримав би в контексті концепції книги (та й усієї творчості) П. Бурдьє небажані конотації [5, с. 509]. Третє, і на думку перекладачів, найбільш відповідне значення було підказано їм назвою видавничої серії видавництва Minuit, засновником та куратором якої був сам П. Бурдьє і в якій вийшла значна частина його книг, включаючи й ту, про яку йдеться. – *Le sens commun*, тобто *здоровий глузд*. Протягом роботи над книгою перекладачі переконалися, що українське словосполучення *практичний глузд* достатньо точно передає замисел П. Бурдьє. Звичайно, як дефініції *здоровий глузд* і *практичний глузд* достатньо близькі. Але слід також визнати, що обидві є тавтологічними, бо практичність і здоровий підхід є атрибутами здорового глузду взагалі, і, якщо послідовно йти шляхом асиміляції, то можна було б залишити один лише *Глузд* як якусь абстрактну здатність позадискурсивного розуміння. Саме проти такого був П. Бурдьє, який намагався дати в цій книзі не *теоретичне узагальнення*, а зрозуміти реальний механізм практичної дії в найширшому значенні цього виразу: показати, що в основі практичної дії лежить не розуміння як володіння сенсом, не чуття чи відчуття в традиційних значеннях цих слів, а практичне досягнення потрібного, належного, доречного, що реалізується на рівні тілесної орієнтації, яка зумовлює мислення, мовлення та відчуття та яку Бурдьє називає *habitus* – *габітусом*. Це й робить практичний глузд, який "інкарнується" в кожній окремій людині, дискретним – на відміну від здорового глузду, який є *commun* – загальним, спільним, тобто передбачає якогось абстрактного надсуб'єкта – спільноту.

2) Калькування (дослівний переклад):

Le travail que j'ai fait alors sur " la théorie de l'intuition " chez Husserl, a été ainsi influencé par *Sem und Zeit*, dans la mesure où je cherchais à présenter

"Теорія інтуїції" – праця, що я її виконував у Гуссерля, була результатом впливу "Буття і часу", власне, тією мірою, якою я прагнув подати Гуссерля як такого, що вже сприйняв

Husserl comme ayant aperçu le problème ontologique de l'être, la question du *statut* plutôt que celle de la *quiddité* des êtres (жирним виділено нами)[12, с. 34].

проблему онтології буття чи радше питання *статусу* буття, ніж його приналежності комусь – його істотності, "*хто-їності*" (жирним виділено нами)[12, с. 35].

Авторські новоутворення можуть залишатися без перекладу, а перекладатися все ж таки калькуванням у перекладацьких коментарях.

C'est ce que j'ai appelé, dans mes descriptions, l'" illéité " de l'infini [12, с. 16].

Це те, що у своїх дискрипціях Безконечності я називаю l'" illéité " [12, с. 117].

Іменник l'" illéité " утворений від французького займенника il – він і може перекладатися як йогоїність [12, с. 138].

3) Транскодування (з можливим наступним поясненням або описом):

Le terme de *pattern* est un concept clé du culturalisme de Ruth Benedict [22, с. 152].

Термін *патерн* є ключовим концептом культуралізму Рут Бенедикт (переклад наш).

4) Шляхом опису значення, розкриття позначеного поняття, генералізації/конкретизації:

Ce qui est à la base de l'approche féministe c'est le droit des femmes ... à ne pas être *jugées* [21, с. 205].

В основі феміністичного підходу лежить право жінок ... не бути *означуваними, судимими* [16, с. 275].

У останньому прикладі авторка вдається до гри слів. Дієслово **juger** означає і "судити когось", і "складати судження про когось". Говорячи про те, що жінки не повинні бути простим об'єктом чиїхось визначень, маркування, суджень, вона фактично стверджує: коли про жінок складають судження, їх судять, над ними чинять суд, на якому вони – лише пасивні спостерігачі (і потенційні жертви) майбутнього чужого вироку.

Отже, авторські термінологічні новоутворення французького соціологічного дискурсу перекладаються існуючим українським відповідником; калькуванням; транскодуванням (з можливим наступним поясненням або описом); шляхом опису значення, розкриття позначеного поняття, генералізації/конкретизації.

Перспективою дослідження могла б стати подальша розробка питань вивчення термінології соціології з точки зору типології у лінгвокультурах, а також поглибленого порівняльного аналізу концептуальних структур терміносистеми соціології, який дозволив би виявити деякі загальні принципи утворення термінів та їх систем. Це дозволить виявити певні смислові домінуючі концепти соціології, закріплені в семантиці мовних одиниць.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аликаев Р.С. Язык науки в парадигме современной лингвистики / Рашид Султанович Аликаев. – Нальчик : Эль-Фа, 1999. – 318 с.
2. Батурьян М.А. Лингвокультурные и функциональные основы формирования терминологии социологии : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : 10.02.19 "Теория языка" / Маргарита Аветисовна Батурьян ; Кубанский гос. ун-т. – Краснодар, 2011. – 22 с.
3. Батурьян М.А. Проблема перевода терминов социологии на русский язык / Маргарита Аветисовна Батурьян // Вестник ПГЛУ. – Пятигорск, 2009. – № 1. – С. 21-23.
4. Батыгин Г.С. Три типа социологического дискурса: исторический очерк / Геннадий Семенович Батыгин // Журнал исследований социальной политики. – М., 2003. – Т. 1. – № 2. – С. 245-262.
5. Бурдьє П. Практичний глузд / П'єр Бурдьє ; [пер. з фр. О. Йосипенко, С. Йосипенка, А. Дондюка, за ред. С. Йосипенка]. – К.: Український центр духовної культури, 2003. – 503 с.
6. Гніздечко О.М. Авторизація наукового дискурсу: комунікативно-прагматичний аспект (на матеріалі англомовних статей сучасних європейських та американських лінгвістів) :

- автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 "Германські мови" / Оксана Миколаївна Гніздечко ; Київ. нац. лінгвіст. ун-т. – К., 2005. – 20 с.
7. Емельяненко Т.В. Проблема перевода социологических терминов (на примере перевода переменных Т. Парсонса) / Татьяна Владимировна Емельяненко // Социс. – 2002. – №6. – С. 137-142.
 8. Ільченко О.М. Етикет англомовного наукового дискурсу / Ольга Михайлівна Ільченко. – К.: Політехніка, 2002. – 288 с.
 9. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури : граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми : [учб. посібник] / В'ячеслав Іванович Карабан. – Вінниця : Нова Книга, 2002. – 564 с.
 10. Комых Н.Г. Социологический дискурс: особенности производства / Н.Г. Комых // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. – Серия: Философия. Культурология. Политология. Социология. – 2011. – Т.24 (63). – № 2. – С. 234-238.
 11. Красильникова Л.В. Жанр научной рецензии: семантика и прагматика / Лидия Васильевна Красильникова. – М.: Диалог МГУ, 1999. – 137 с.
 12. Левінас Е. Етика і безконечність. Діалоги з Філіппом Немо / Емануель Левінас ; [пер. з франц. О. Білого]. – К.: Пор-Рояль, 2001. – 139 с.
 13. Маркова Ю. В. Социальная и смысловая структура современного российского социологического дискурса : автореф. дис. на соискание науч. степни канд. соц. наук : 22.00.01 "Теория, методология и история социологии" / Юлия Владимировна Маркова ; Институт социологии РАН. – М., 2005. – 23 с.
 14. Михайлова Е.В. Интертекстуальность в научном тексте : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. соц. наук : 10.02.19 "Теория, методология и история социологии" / Елена Владимировна Михайлова. – Волгоград, 2005. – 23 с.
 15. Новейший философский словарь / Сост. А.А. Грицанов. – Мн.: Изд. В.М. Скакун, 1998. – 896 с. – Электронный ресурс. – Режим доступа к словарю: <http://philosophy.ru/edu/ref/slvrm.htm>.
 16. Про рівність статей / [збірник] ; [пер. з франц. за заг. ред. О. Хоми]. – К.: Альтерпрес, 2007. – 484 с.
 17. Французско-украинский словарь / [сост. Б.И. Бурбело, Г.Ф. Венгреневская, Е.М. Андрашко и др.]. – [2-е изд.]. – К.: Рад. школа, 1989. – 416 с.
 18. Яхонтова Т.В. Основи англомовного наукового письма : [навч. пос.] / Тетяна Вадимівна Яхонтова. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. – 218 с.
 19. Bourdieu P. Le sens pratique / Pierre Bourdieu. – P.: Les Editions de Minuit, 1980. – 474 p.
 20. Cadet A. Terminologie de la sociologie soviétique / André Cadet, Bernard Cathelat // Revue française de sociologie. – 1967. – № 8-2. – P. 222-231. – Ressource électronique. – Régime de l'accès à l'article: http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/rfsoc_00352969_1967_num_8_2_3160.
 21. De l'égalité des sexes / [dir. par Michel de Manassein ; préf. d'Élisabeth Roudinesco et Michel de Manassein] . – P.: C.N.D.P., 1995. – 317p.
 22. Dictionnaire de sociologie / [coordonné par Gilles Ferréal]. – P.: Armand Colin, 2004. – 242 p.
 23. Maingueneau D. Le discours idéologique / Dominique Maingueneau. – P.: L'Harmattan, 2008. – 274 p.